

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं
प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपकृतं कृतम्। श्रेयो वसीय
आयत्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्तसम्भान्।
ज्योतिष्माऽस्तेजस्वानातपऽस्तपन्नमितपन्। रोचनो
रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता
विश्वरूपा सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्याया
सूनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी।
दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्त्संवेशनः सञ्शान्तः शान्तः। आभवन्प्र-
भवन्त्सम्भवन्त्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतञ् सञ्स्तुतं
कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि तेजः समिद्धम्।
अरुणं भानुमन्मरीचिमदमितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता
दीप्तो दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्ज्वलिता तपन्वितपन्त्सन्तपन्।
रोचनो रोचमानः शुम्भूः शुम्भमानो वामः। सुता सुन्वती
प्रसुता सूयमानाऽभिषूयमाणा। पीती प्रपा सम्पा
तृप्तिस्तर्पयन्ती॥२॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुघा।

अ॒भि॒शा॒स्ताऽनु॑म॒न्ताऽऽन॑न्दो मोदः प्रमोदः। आ॒सा॒दय॑न्निषा॒-
दय॑न्त्स॒सा॒दनः॑ स॒सन्नः॑ स॒न्नः। आ॒भूर्वि॒भूः प्र॒भूः
श॒म्भूर्भुवः॑। प॒वित्रं॑ पवयिष्यन्पू॒तो मे॒ध्यः। यशो॑
यश॑स्वाना॒युर॒मृतः॑। जी॒वो जी॑विष्यन्त्स्वर्गो लो॒कः।
सह॑स्वान्त॒सही॑यानो ज॒स्वान्त॑सह॒मानः॑। जय॑न्नभि॒जय॑न्त्सु॒-
द्रवि॑णो द्रवि॒णोदाः॑। आ॒र्द्रप॑वित्रो हरि॒केशो॑ मोदः प्रमोदः॥३॥

अ॒रुणो॑ऽरु॒णर॑जाः पुण्ड॒रीको॑ विश्व॒जिद॑भि॒जित्। आ॒र्द्रः
पि॒न्व॒मा॒नोऽन्न॑वा॒न्नस॑वा॒निरा॑वान्। स॒र्वो॒षधः॑ स॒म्भुरो॑
मह॑स्वान्। ए॒ज॒त्का जी॑व॒त्काः। क्षु॒ल्ल॒काः शि॑पिविष्ट॒काः।
स॒रि॒स्र॒राः सु॑शेर॒वः। अ॒जिरा॑सो गमि॒ष्णवः॑। इ॒दानीं॑
त॒दानीं॑मे॒तर॑हि॒ क्षि॒प्रम॑जिरम्। आ॒शु॒र्नि॒मेषः॑ फ॒णो
द्रव॑न्नति॒द्रव॑न्। त्वर॑ऽस्त्वर॑माण आ॒शुरा॑शीयाञ्ज॒वः। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑
उ॒क्थ्यो॑ऽति॒रात्रो॑ द्वि॒रात्र॑स्त्रि॒रात्र॑श्चतू॒रात्रः॑। अ॒ग्नि॒र॒ऋतुः॑ सूर्य॑
ऋतु॑श्चन्द्र॒मा ऋतुः॑। प्र॒जाप॑तिः संवत्स॒रो म॒हान्कः॥४॥

[१]

भूर॒ग्निं च॑ पृथि॒वीं च॑ मां च॑। त्री॑श्च लो॒कान्त॑संवत्स॒रं च॑।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द।
भुवो॑ वा॒युं चा॒न्तरि॑क्षं च॑ मां च॑। त्री॑श्च लो॒कान्त॑संवत्स॒रं च॑।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द।
स्व॑रादि॒त्यं च॑ दि॒वं च॑ मां च॑। त्री॑श्च लो॒कान्त॑संवत्स॒रं च॑।

प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद।
 भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं
 च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
 सीद॥५॥

[२]

त्वमेव त्वां वैत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः।
 चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे।
 यत्ते अग्रे न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरस-
 श्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि
 सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे। मा ते अग्रे
 च येन माऽति च येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां
 ज्योतिर्यद्दाबुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः। तत्ते
 ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि।
 यावद्देवाः। यावदसांति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरो-
 ऽसि। इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः।
 ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरुषाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः।
 हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि

म॒हीय॑से। ततो॑ नो॒ मह॑ आव॑ह। वा॒युर्भू॑त्वा सर्वा॑ दि॒शः
आवा॑हि। सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑विवा॑हि। सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑संवा॑हि।
चि॒त्त्या चि॒ति॒माप॑ण। अचि॑त्त्या चि॒ति॒माप॑ण। चि॒दसि॑
समु॒द्रयो॑निः॥८॥

इ॒न्दुर्द॑क्षः श्ये॒न ऋ॒तावा॑। हि॒र॒ण्य॑पक्षः शकु॒नो भु॑र॒ण्युः।
म॒हान्त्स॑ध॒स्थे ध्रु॑व आ॒निष॑त्तः। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑
हि॒ःसीः। ए॒ति प्रे॒ति वी॒ति स॑मित्यु॒दि॒ति। दि॒वं मे॑ यच्छ।
अ॒न्तरि॑क्षं मे॑ यच्छ। पृ॒थि॒वीं मे॑ यच्छ। पृ॒थि॒वीं मे॑ यच्छ।
अ॒न्तरि॑क्षं मे॑ यच्छ। दि॒वं मे॑ यच्छ। अ॒ह्ना प्र॑सा॒रया॒ रात्र्या॑
सम॑च। रात्र्या॑ प्र॒सा॒रया॒ अ॒ह्ना सम॑च। का॒मं प्र॑सा॒रया॒
का॒मं॒ सम॑च॥९॥

[४]

भूर्भु॒वः स्वः॑। ओ॒जो ब॒लम्। ब्र॒ह्म क्ष॒त्रम्। यशो॑ म॒हत्। स॒त्यं
तपो॑ ना॒म। रू॒पम॒मृत॑म्। चक्षुः श्रो॒त्रम्। म॒न आ॒युः। वि॒श्वं यशो॑
म॒हः। स॒मं तपो॑ ह॒रो भाः॑। जा॒तवे॑दा॒ यदि॑ वा पा॒वको॑ऽसि॑।
वै॒श्वान॒रो यदि॑ वा वै॒द्युतो॑ऽसि॑। शं प्र॒जाभ्यो॑ यज॑मानाय
लो॒कम्। ऊ॒र्जं पु॒ष्टिं द॑द॒द्भ्याव॑वृ॒त्स्व॥१०॥

[५]

रा॒ज्ञी वि॒राज्ञी॑। स॒म्राज्ञी॑ स्व॒राज्ञी॑। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॑ ह॒रो
भाः। अ॒ग्नि॒रिन्द्रो॑ बृ॒हस्प॑तिः। वि॒श्वे दे॒वा भु॑व॒नस्य॑ गो॒पाः। ते
मा॒ सर्वे॑ यश॑सा॒ स॒सृज॑न्तु॥११॥

[६]

अस॑वे॒ स्वाहा॒ वस॑वे॒ स्वाहा॑। वि॒भु॒वे॒ स्वाहा॒ वि॒व॑स्वते॒
 स्वाहा॑। अ॒भि॒भु॒वे॒ स्वाहा॑ऽधि॒पत॑ये॒ स्वाहा॑। दि॒वां पत॑ये॒
 स्वाहा॑ऽह॒स्प॒त्याय॒ स्वाहा॑। चा॒क्षु॒ष्म॒त्याय॒ स्वाहा॑।
 ज्योति॑ष्म॒त्याय॒ स्वाहा॑। रा॒ज्ञे स्वाहा॑ वि॒रा॒ज्ञे स्वाहा॑।
 स॒म्रा॒ज्ञे स्वाहा॑ स्व॒रा॒ज्ञे स्वाहा॑। शू॒षा॒य स्वाहा॑ सू॒र्या॒य
 स्वाहा॑। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॒ ज्योति॑षे॒ स्वाहा॑। स॒र्पा॒य स्वाहा॑
 क॒ल्या॒णाय॒ स्वाहा॑। अ॒र्जु॒नाय॒ स्वाहा॑॥१२॥

[७]

वि॒प॒श्चिते॒ पव॑मानाय गायत। म॒ही न धा॑राऽत्य॒न्धो अ॑र्षति।
 अहि॑र॒ह जी॒र्णाम॑ति॒सर्प॑ति॒ त्वच॑म्। अत्यो॒ न क्री॑ड॒न्नस॑र॒द्वषा॑
 हरिः॑। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि मृ॒त्यवे॑ त्वा जुष्टं गृह्णामि। ए॒ष ते
 योनि॑र्मृ॒त्यवे॑ त्वा। अप॑मृ॒त्युम॑प॒क्षुध॑म्। अपे॒तः श॒पथं॑ जहि।
 अधा॑ नो अ॒ग्न आ॑व॒ह। रा॒यस्पोष॑ सह॒स्त्रिण॑म्॥१३॥

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॒ पाशाः॑। मृ॒त्यो म॑र्त्या॒य ह॑न्त॒वे। तान्
 य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑। सर्वा॑न॒वय॑जामहे। भ॒क्षोऽस्य॑मृत॒भक्षः॑।
 तस्य॑ ते मृ॒त्युपी॑तस्या॒मृत॑वतः। स्व॒गाकृ॑तस्य॒ मधु॑मतः।
 उप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि। म॒न्द्राऽभि॑भूतिः के॒तुर्य॑ज्ञानां
 वाक्। असा॑वेहि॥१४॥

अ॒न्धो जा॑गृ॒विः प्रा॑ण। असा॑वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्रन्दयितरपान।

असावेहिं। अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहिं। अपादाशो मनः।
असावेहिं। कवे विप्रचित्ते श्रोत्रं। असावेहिं॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं
तथा वेदं। असावेहिं। अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्धृदये। हृदयं
मयि। अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो
मे चक्षुषि श्रितः। चक्षुरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं
ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे
श्रोत्रं श्रिताः। श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं
ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी
मे शरीरे श्रिता। शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं।
अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे लोमंसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो
मे बलं श्रितः। बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं
ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो
मे मन्यौ श्रितः। मन्युरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतं। अमृतं
ब्रह्मणि। आत्मा मे आत्मनि श्रितः॥२१॥

आ॒त्मा हृद॑ये। हृद॑यं मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॑णि। पुन॑र्म
 आ॒त्मा पुन॑रायुरागा॑त्। पुनः॑ प्रा॒णः पुन॑राकू॒तमागा॑त्।
 वैश्वान॑रो र॒श्मिभि॑र्वावृ॒धानः। अ॒न्तस्तिष्ठ॑त्व॒मृत॑स्य
 गो॒पाः॥२२॥

[८]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वान॑सृजत। ते पा॒प्मना॒ सन्दि॑ता अजायन्त।
 तान्व्य॑द्यत्। यद्व्य॑द्यत्। तस्मा॑द्विद्युत्। तम॑वृश्चत्। यदवृ॑श्चत्।
 तस्मा॑द्वृष्टिः। तस्मा॑द्यत्रैते दे॒वते॑ अभि॒प्राप्नु॑तः। वि च॑ है॒वास्य॒
 तत्र॑ पा॒प्मानं॒ द्यतः॑॥२३॥

वृश्च॑तश्च। सैषा मी॒मांसाऽग्नि॑होत्र ए॒व स॑म्पन्ना। अथो॑ आहुः।
 सर्वे॑षु यज्ञ॑कृतुष्विति। होष्य॑न्नप उप॑स्पृशेत्। विद्यु॑दसि विद्यं
 मे पा॒प्मान॑मिति। अथ॑ हु॒त्वोप॑स्पृशेत्। वृष्टि॑रसि वृश्च॑ मे
 पा॒प्मान॑मिति। यु॒क्ष्यमा॑णो वे॒ष्ट्वा वा॑। वि च॑ है॒वास्यै॒ते दे॒वते॑
 पा॒प्मानं॒ द्यतः॑॥२४॥

वृश्च॑तश्च। अ॒त्य॒हो हाऽऽरु॑णिः। ब्रह्म॑चा॒रिणे॑ प्र॒श्नान्प्रोच्य॑
 प्रजि॑घाय। परे॑हि। पृ॒क्षं दय्या॑म्पातिं पृच्छ। वे॒त्थं
 सावि॑त्रा(३)न्न वे॒त्था(३) इति॑। तमा॑गत्यं पप्रच्छ। आ॒चार्यो
 मा॒ प्राहै॑षीत्। वे॒त्थं सावि॑त्रा(३)न्न वे॒त्था(३) इति॑। स
 हो॒वाच॑ वेदेति॥२५॥

स कस्मि॒न्प्रति॑ष्ठित इति। प॒रोर॑ज॒सीति॑। कस्तद्यत्प॒रोर॑जा

इति। एष वाव स पुरोरजा इति होवाच। य एष तपति।
 एषोऽर्वाग्रजा इति। स कस्मिन्त्वेष इति। सत्य इति। किं
 तत्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण
 इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति। माऽऽचार्योऽब्रवीदिति
 होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच पृक्षो दय्याम्पातिः।
 यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्।
 अहमुत आचार्याच्छ्रेयान्भविष्यामि। यो मां सावित्रे
 समवादिष्टेति॥२७॥

तस्मात्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषां सावित्रे
 संवदेते। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा असौ
 तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो
 बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाहं संज्ञानं
 विज्ञानं दर्शां दृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाहं प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव
 तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाहं चित्रः
 केतुर्दाता प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष
 एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रेः॥२९॥

अथ यदाहं पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्तसहीयानरुणो-
 ऽरुणरजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष

मासाः। अथ यदाह। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः
संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष
ऋतवः॥३०॥

एष संवत्सरः। अथ यदाह। इदानीं तदानीमिति। एष एव
तत्। एष ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनको ह वैदेहः।
अहोरात्रैः समाजंगाम। तं हौचुः। यो वा अस्मान् वेद।
विजहत्पाप्मानमेति॥३१॥

सर्वमायुरेति। अग्निं स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिल्लोके-
ऽन्नं क्षीयत इति। विजहद्ध वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति।
अग्निं स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य
एवं वेद। अहीना हाऽऽश्वथ्यः। सावित्रं विदां चकार॥३२॥

स हं हंसो हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय।
आदित्यस्य सायुज्यम्। हंसो ह वै हिरण्मयो भूत्वा।
स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद।
देवभागो हं श्रौतरुषः। सावित्रं विदां चकार। तं ह
वागदृश्यमानाऽभ्युवाच॥३३॥

सर्वं बत गौतमो वेद। यः सावित्रं वेदति। स होवाच। कैषा
वागसीति। अयमहं सावित्रः। देवानामुत्तमो लोकः। गुह्यं
महो बिभ्रदिति। एतावति ह गौतमः। यज्ञोपवीतं कृत्वाऽधो
निपपात। नमो नम इति॥३४॥

स होवाच। मा भैषीर्गौतम। जितो वै तै लोक इति।
तस्माद्ये के च सावित्रं विदुः। सर्वे ते जितलोकाः। स यो
ह वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदः। श्रियाऽभिषिक्तं वेदं। श्रिया
हैवाभिषिच्यते। घृणिरिति द्वे अक्षरैः। सूर्य इति त्रीणि।
आदित्य इति त्रीणि॥३५॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदः। श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं वेदं।
श्रिया हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरैः परमे
व्योमन्। यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद किमृचा
करिष्यति। य इत्तद्विदुस्त इमे समासत इति। न ह वा
एतस्यर्चा न यजुषा न साम्नाऽर्थोऽस्ति। यः सावित्रं वेदं॥३६॥
तदेतत्परि यद्वैवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानः। स्वर्गे लोक एति।
विजहद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः।
स्वर्गे लोक एति। विजहन्विश्वा भूतानि सम्पश्यन्। य
एवं वेदं। शूषो ह वै वाष्णोयः। आदित्येन समाजंगाम।
तः होवाच। एहि सावित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः
पारयिष्णुरमृतात्सम्भूत इति। एष वाव स सावित्रः। य एष
तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवैनं तदुवाच॥३७॥

[९]

इयं वाव सुरघा। तस्या अग्निरेव सारघं मधु। या एताः
पूर्वपक्षापरपक्षयो रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते
मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च मधुवृषाश्च वेदं।

कुर्वन्ति हास्येता अग्नौ मधु। नास्येष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो न वेद॥३८॥

न हास्येता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एतावन्नुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एतावन्नुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि वेद। नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एतेऽनुवाका अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि॥४०॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वै यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेद। न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। अग्निष्टोम

उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एतेऽनुवाका
यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि॥४१॥
न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। य एवं
वेद। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान् वेद। न मुहूर्तानां
मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। इदानीं तदानीमिति। एते वै मुहूर्तानां
मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। अथो
यथा क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो
भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव संलोकतां
सायुज्यमश्नुते। अपं पुनर्मृत्युं जयति। य एवं वेद॥४२॥

[१०]

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति।
कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो ह वै
धूमतान्तः। स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो
हैवैतमग्निं सावित्रं वेद। स एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं
वेद। अयमहमस्मीति॥४३॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ वेवैनं तत्सावित्रः।
स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रैर्वा इदं सयुग्भिः
क्रियते। इतिरात्रायादीक्षिषत। इतिरात्राय व्रतमुपागुरिति।
तानिहानेवं विदुषः। अमुष्मिल्लोके शैवधिं धयन्ति। धीतं
हैव स शैवधिमनु परैति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं

वेद॥४४॥

तस्य॑ है॒वाहो॑रा॒त्राणि॑। अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के शे॑व॒धिं न ध॑यन्ति।
अधी॑तः है॒व स शे॑व॒धिमनु॑ परैति। भ॒रद्वा॑जो ह
त्रि॒भिरायु॑र्भिर्ब्र॒ह्मच॑र्यमु॒वासा। तः ह जी॒र्णिः स्थवि॑रः
शया॑नम्। इन्द्र॑ उप॒ब्रज्यो॑वाच। भ॒रद्वा॑ज। यत्ते
चतु॑र्थमायु॒र्दद्याम्। किमे॑नेन कुर्या॒ इति॑। ब्र॒ह्मच॑र्यमे॒वैनेन॑
चरे॒यमिति॑ होवाच॥४५॥

तः ह त्री॒न्गिरि॑रू॒पान॑वि॒ज्ञातानि॑व द॒र्शया॑ च॒कार। तेषा॑
हैकै॑कस्मान्मु॒ष्टिनाऽऽद॑दे। स हो॑वाच। भ॒रद्वा॑जेत्या॒मञ्च्य॑। वेदा॒
वा ए॒ते। अ॒नन्ता॑ वै वेदाः॑। ए॒तद्वा ए॒तैस्त्रि॑भिरायु॒र्भिरन्व॑-
वोच॑थाः। अथ॑ त॒ इतर॑दन॒नूक्तमे॒व। एही॑मं वि॒द्धि। अ॒यं वै
सर्व॑विद्येति॥४६॥

तस्मै॑ है॒तम॒ग्निः सा॑वि॒त्रमु॑वाच। तः स वि॑दित्वा। अ॒मृतो॑
भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय। आ॒दित्य॑स्य॒ सायु॑ज्यम्। अ॒मृतो॑
है॒व भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दित्य॑स्य॒ सायु॑ज्यम्। य ए॒वं
वेद॑। ए॒षो ए॒व त्रयी॑ वि॒द्या॥४७॥

याव॑न्तः ह॒ वै त्र॒य्या वि॒द्यया॑ लो॒कं ज॑यति। ताव॑न्तं लो॒कं
ज॑यति। य ए॒वं वेद॑। अ॒ग्नेर्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। अ॒ग्नेरे॒व
सायु॑ज्यः सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। वा॒योर्वा ए॒तानि॑
नाम॒धेया॑नि। वा॒योरे॒व सायु॑ज्यः सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं

वेदं। इन्द्रस्य वा एतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं।
 बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। प्रजापतेर्वा एतानि
 नामधेयानि। प्रजापतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति।
 य एवं वेदं। ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण
 एव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। स वा
 एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निर्मुखम्। असावादित्यः
 शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तत्सर्वं सीव्यति।
 तस्मात्सावित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः
 समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लोकोऽसि स्वर्गोऽसि। अनन्तोऽस्यपारोऽसि। अक्षितो-
 ऽस्यक्षय्योऽसि। तपसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
 यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
 जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
 सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१॥

तपोऽसि लोके श्रितम्। तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं

य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑
जनयि॒तु। तत्त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॑द॥२॥

तेजो॑ऽसि॒ तप॑सि श्रि॒तम्। स॒मुद्र॑स्य॑ प्र॒तिष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः।
वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑
जनयि॒तु। तत्त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॑द॥३॥

स॒मुद्रो॑ऽसि॒ तेज॑सि श्रि॒तः। अ॒पां प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं
य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑
जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॑द॥४॥

आपः॑ स्थ समु॒द्रे श्रि॒ताः। पृथि॑व्याः प्र॒तिष्ठा युष्मा॑सु।
इ॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूतम्।
वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्र्यो वि॒श्वस्य॑ जनयि॒त्र्यः। ता व॒ उप॑दधे
काम॒दुघा॒ अक्षि॑ताः। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वतया॑ऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॑द॥५॥

पृथि॑व्यस्य॒प्सु श्रि॒ता। अ॒ग्नेः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं
वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री वि॒श्वस्य॑ जनयि॒त्री।
तां त्वोप॑दधे काम॒दुघा॒मक्षि॑ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु।

तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॑वा सी॒द॥६॥

अ॒ग्नि॑र॒सि पृ॒थि॒व्याऽं श्रि॒तः। अ॒न्तरि॑क्षस्य प्र॒ति॒ष्ठा।
त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑
भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑ता। तं त्वोप॑दधे का॒म॒दु॒घ॒मक्षि॑तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॑वा
सी॒द॥७॥

अ॒न्तरि॑क्षमस्य॒ग्नौ श्रि॒तम्। वा॒योः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः।
वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑
ज॒नयि॑तु। तत्त्वोप॑दधे का॒म॒दु॒घ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॑वा सी॒द॥८॥

वा॒युर॑स्य॒न्तरि॑क्षे श्रि॒तः। दि॒वः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं
य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑
ज॒नयि॑ता। तं त्वोप॑दधे का॒म॒दु॒घ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॑वा सी॒द॥९॥

द्यौ॑र॒सि वा॒यौ श्रि॒ता। आ॒दि॒त्यस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः।
वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री वि॒श्वस्य॑
ज॒नयि॑त्री। तां त्वोप॑दधे का॒म॒दु॒घ॒मक्षि॑ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॑वा सी॒द॥१०॥

आ॒दि॒त्योऽसि॑ दि॒वि श्रि॒तः। च॒न्द्रम॑सः प्र॒ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः।
वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑

जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥११॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥१२॥

नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमसि श्रितानि। संवत्सरस्य प्रतिष्ठा
युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्तृणि विश्वस्य जनयितृणि। तानि व उपदधे
कामदुघान्यक्षितानि। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥१३॥

संवत्सरोऽसि नक्षत्रेषु श्रितः। ऋतूनां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥१४॥

ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे
कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥१५॥

मासाः स्थ॒र्त॒षु श्रि॒ताः। अ॒र्ध॒मा॒सानां॑ प्र॒ति॒ष्ठा युष्मा॑सु।
 इ॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्।
 वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तारो॑ वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑तारः। तान् व॒ उप॑दधे
 का॒मदु॒घान॑क्षि॒तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
 दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१६॥

अ॒र्ध॒मा॒साः स्थ॒ मा॒सु श्रि॒ताः। अ॒हो॒रा॒त्रयोः॑ प्र॒ति॒ष्ठा
 युष्मा॑सु। इ॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं
 सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तारो॑ वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑तारः। तान् व॒
 उप॑दधे का॒मदु॒घान॑क्षि॒तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
 दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१७॥

अ॒हो॒रा॒त्रे स्थो॑र्ध॒मा॒सेषु॑ श्रि॒ते। भू॒तस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठे भ॒व्यस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठे।
 यु॒वयो॑रि॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्।
 वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्र्यो॑ वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑त्र्यौ। ते वा॒मुप॑दधे का॒मदु॒घे
 अ॒क्षि॑ते। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा
 सी॑द॥१८॥

पौ॒र्ण॒मा॒स्यष्ट॑काऽमा॒वा॒स्या। अ॒न्ना॒दाः स्थो॑न्न॒दु॒घो युष्मा॑सु।
 इ॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्।
 वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्र्यो॑ वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑त्र्यः। ता व॒ उप॑दधे
 का॒मदु॒घा अ॒क्षि॑ताः। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
 दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१९॥

राडंसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता।
 त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य
 भूत्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्।
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा
 सीद॥२०॥

ओजोऽसि सहोऽसि। बलमसि भ्राजोऽसि। देवानां
 धामामृतम्। अमर्त्यस्तपोजाः। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
 विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ता विश्वस्य
 जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघामक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
 सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥२१॥

[१]

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष
 ईशिषे। त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्गयः। त्वं पूषा विधृतः पांसि
 नु त्मना। देवा देवेषु श्रयध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्।
 द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वम्। तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्। चतुर्थाः
 पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमाः षष्ठेषु श्रयध्वम्॥२२॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा
 नवमेषु श्रयध्वम्। नवमा दशमेषु श्रयध्वम्। दशमा एकादशेषु
 श्रयध्वम्। एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्। द्वादशात्रयोदशेषु
 श्रयध्वम्। त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पञ्चदशेषु

श्रयध्वम्। पञ्चदशाः षोडशेषु श्रयध्वम्॥२३॥

षोडशाः सप्तदशेषु श्रयध्वम्। सप्तदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्।
अष्टादशा एकान्नविंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नविंशा विंशेषु
श्रयध्वम्। विंशा एकविंशेषु श्रयध्वम्। एकविंशा
द्वाविंशेषु श्रयध्वम्। द्वाविंशास्त्रयोविंशेषु श्रयध्वम्।
त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विंशाः पञ्चविंशेषु
श्रयध्वम्। पञ्चविंशाः षड्विंशेषु श्रयध्वम्॥२४॥

षड्विंशाः सप्तविंशेषु श्रयध्वम्। सप्तविंशा अष्टाविंशेषु
श्रयध्वम्। अष्टाविंशा एकान्नत्रिंशेषु श्रयध्वम्।
एकान्नत्रिंशास्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। त्रिंशा एकत्रिंशेषु
श्रयध्वम्। एकत्रिंशा द्वात्रिंशेषु श्रयध्वम्। द्वात्रिंशास्त्रय-
स्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। देवास्त्रिंशेकादशास्त्रिंशस्त्रिंशः। उत्तरे
भवत। उत्तरवर्त्मान् उत्तरसत्त्वानः। यत्काम इदं जुहोमि।
तन्मे समृध्यताम्। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः
स्वः स्वाहा॥२५॥

[२]

अग्नाविष्णू सजोषसा। इमा वर्धन्तु वां गिरः।
द्युमैर्वाजैर्भिरागतम्। राज्ञी विराज्ञी। सम्राज्ञी स्वराज्ञी।
अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निः सोमो बृहस्पतिः। विश्वे
देवा भुवनस्य गोपाः। ते सर्वे सङ्गत्य। इदं मे प्रावता वचः।
वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२६॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अन्मीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं
तारिषः। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्ने पृथिवीपते।
सोमं वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते। विष्णवाशानां पते।
मित्रं सत्यानां पते। वरुण धर्मणां पते॥२७॥

मरुतो गणानां पतयः। रुद्रं पशूनां पते। इन्द्रौजसां पते।
बृहस्पते ब्रह्मणस्पते। आ रुचा रोचेऽहं स्वयम्। रुचा
रुरुचे रोचमानः। अतीत्यादः स्वराभरेह। तस्मिन् योनौ
प्रजनौ प्रजायेय। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः
स्वः स्वाहा॥२८॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तर्षयः सप्त धाम
प्रियाणि। सप्त होत्रा अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा
घृतेन। प्राची दिक्। अग्निर्देवता। अग्निं स दिशां देवं
देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। दक्षिणा
दिक्। इन्द्रो देवता॥२९॥

इन्द्रं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै
दिशोऽभिदासति। प्रतीची दिक्। सोमो देवता। सोमं स
दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति।
उदीची दिक्। मित्रावरुणौ देवता। मित्रावरुणौ स दिशां
देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति॥३०॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता॥ बृहस्पतिः स दिशां देवं
देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। इयं दिक्।
अदितिर्देवता॥ अदितिः स दिशां देवीं देवतानामृच्छतु।
यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। पुरुषो दिक्। पुरुषो मे
कामान्त्समर्धयतु॥ ३१॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान।
असावेहि। उषसमुषसमशीय। अहमसो ज्योतिरशीय।
अहमसोऽपोऽशीय। वयः स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः
स्वः स्वाहा॥ ३२॥

[५]

यत्तेऽचितं यदु चितं ते अग्ने। यत्त ऊनं यदु तेऽतिरिक्तम्।
आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु।
चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाश्चासि भूयाश्चास्यग्ने।
लोकं पृणच्छिद्रं पृण। अथो सीद शिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा
बृहस्पतिः। अस्मिन् योनावसीषदन्॥ ३३॥

तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। ता अस्य सूददोहसः।
सोमः श्रीणन्ति पृथ्वयः। जन्म देवानां विशः। त्रिष्वा
रोचने दिवः। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अग्ने देवा
इहाऽऽवह। जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः।
अगन्म महा मनसा यविष्ठम्॥ ३४॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरोणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी।

स्वाहुतं वि॒श्वतः प्र॒त्यश्च॑म्। मे॒धाका॒रं वि॒दथ॑स्य प्र॒साध॑नम्।
अ॒ग्निः होता॑रं परि॒भूत॑मं म॒तिम्। त्वाम॑र्भस्य ह॒विषः
समा॑नमित्। त्वां म॒हो वृ॑णते नरो नान्यं त्वत्। म॒नुष्व॑त्त्वा
निधी॑महि। म॒नुष्व॑त्समि॒धीम॑हि। अ॒ग्ने म॒नुष्व॑दङ्गिरः॥३५॥

दे॒वान्दे॒वाय॑ते य॒ज। अ॒ग्निर्हि वा॒जिनं॑ वि॒शे। ददा॑ति
वि॒श्वच॑र॒षणिः। अ॒ग्नी रा॒ये स्वा॒भुव॑म्। स प्री॒तो या॑ति वा॒र्यम्।
इष॑ः स्तो॒तृभ्य॑ आ॒भर॑। पृ॒ष्टो दि॒वि पृ॒ष्टो अ॒ग्निः पृ॒थि॒व्याम्।
पृ॒ष्टो वि॒श्वा ओष॑धी॒रावि॑वेश। वै॒श्वान॑रः सह॑सा पृ॒ष्टो अ॒ग्निः।
स नो॑ दि॒वा स रि॒षः पा॑तु नक्त॑म्॥३६॥

[६]

अ॒यं वाव॑ यः पव॑ते। सो॒ऽग्निर्ना॑चि॒केतः॑। स यत्प्रा॑ङ् पव॑ते।
तद॑स्य शि॒रः। अथ॑ यद॑क्षि॒णा। स दक्षि॑णः प॒क्षः। अथ॑
यत्प्र॒त्यक्। तत्पु॑च्छ॑म्। यदुद॑ङ्। स उत्त॑रः प॒क्षः॥३७॥

अथ॑ यत्सं॒वाति॑। तद॑स्य स॒मश्च॑नं च प्र॒सार॑णं च। अथो॑
स॒म्पदे॒वास्य॑ सा। स॒ ह वा अ॑स्मै स का॒मः प॑द्यते। यत्का॑मो
यज॑ते। यो॒ऽग्निं ना॑चि॒केतं॑ चि॒नुते॑। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। यो ह॒ वा
अ॒ग्नेर्ना॑चि॒केत॑स्या॒ऽऽय॑त॒नं प्र॑ति॒ष्ठां वेद॑। आ॒य॑त॒नवा॑न्भवति।
गच्छ॑ति प्र॒तिष्ठा॑म्॥३८॥

हि॒र॒ण्यं वा अ॒ग्नेर्ना॑चि॒केत॑स्या॒ऽऽय॑त॒नं प्र॑ति॒ष्ठा। य ए॒वं
वेद॑। आ॒य॑त॒नवा॑न्भवति। गच्छ॑ति प्र॒तिष्ठा॑म्। यो ह॒ वा

अ॒ग्नेर्ना॑चिके॒तस्य॑ शरी॑रं वेद॑। सश॑रीर ए॒व स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति।
 हि॒र॒ण्यं वा अ॒ग्नेर्ना॑चिके॒तस्य॑ शरी॑रम्। य ए॒वं वेद॑।
 सश॑रीर ए॒व स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अथो॒ यथा॑ रु॒क्म उत्त॑सो
 भा॒य्यात्॥ ३९॥

ए॒वमे॒व स तेज॑सा॒ यश॑सा। अ॒स्मि॒श्च लो॒केऽमु॑ष्मि॒श्च
 भा॑ति। उ॒रवो॑ ह॒ वै ना॑मै॒ते लो॒काः। येऽव॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अथ॑
 है॒ते वरी॑या॒सो लो॒काः। ये प॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अन्त॑वन्त॒ ह
 वा ए॒ष क्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। योऽव॑रेणाऽऽदि॒त्यम्।
 अथ॑ है॒षोऽन॑न्तम॒पार॑मक्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। यः
 प॑रेणाऽऽदि॒त्यम्॥ ४०॥

अ॒नन्त॑ ह॒ वा अ॒पार॑मक्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। योऽग्निं॑
 ना॑चिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथो॒ यथा॑
 रथे॒ तिष्ठ॑न्पक्ष॑सी पर्या॒वर्त॑माने प्र॒त्यपे॑क्षते। ए॒वम॑हो॒रात्रे
 प्र॒त्यपे॑क्षते। नास्या॑हो॒रात्रे लो॒कमा॑प्नुतः। योऽग्निं॑ ना॑चिके॒तं
 चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥ ४१॥

[७]

उ॒शन् ह॒ वै वा॑जश्रव॒सः सर्व॑वेद॒सं द॑दौ। तस्य॑ ह॒ नचि॑केता॒
 नाम॑ पु॒त्र आ॑स। त॒ ह॑ कु॒मार॑ सन्त॑म। दक्षि॑णासु
 नी॒यमा॑नासु श्र॒द्धाऽऽवि॑वेश। स हो॑वाच। तत् कस्मै॒ मां
 दा॑स्य॒सीति॑। द्वि॒तीयं तृ॒तीयम्। त॒ ह॑ प॒रीत॑ उवाच। मृ॒त्यवे॑

त्वा ददामीति। त९ ह स्मोत्थितं वाग्भिवंदति॥४२॥

गौतम कुमारमिति। स होवाच। परेहि मृत्योर्गृहान्। मृत्यवे वै त्वाऽदामिति। तं वै प्रवसन्तं गन्तासीति होवाच। तस्य स्म तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे वसतात्। स यदि त्वा पृच्छेत्। कुमार कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रतिब्रूतात्। किं प्रथमा९ रात्रिमाश्रा इति॥४३॥

प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूँस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम। तस्य ह तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे उवास। तमागत्य पप्रच्छ। कुमार कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रत्युवाच॥४४॥

किं प्रथमा९ रात्रिमाश्रा इति। प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूँस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्यैष्टापूर्ते ना क्षीयेते। नास्यैष्टापूर्ते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपंचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अपं पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य
उं चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स
हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्।
तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं
प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानरे
प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्धिरण्यं कनिष्ठं
धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजः हि। स वै तमेव
नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनेष्यत्। तां स्वायैव हस्ताय
दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत् दक्षिणां
प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध
स्म वै तद्विद्वांसो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्यां
दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां
प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै
दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं व्रीणाति॥४९॥

[८]

तः हैतमेके पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित
एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन
व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये
वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्।

ए॒तम॒ग्निं का॒मेन॒ सम॑र्धयति। स ए॒नं का॒मेन॒ समृ॑द्धः॥५०॥

का॒मेन॒ सम॑र्धयति। अथ॑ है॒नं पु॒रर्ष॑यः। उ॒त्तर॒वेद्या॒मेव॒
स॒त्रिय॑मचिन्वत। ततो॒ वै तेऽवि॑न्दन्त प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॑र्गं
लो॒कम॑जयन्। वि॒न्दत॑ ए॒व प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॑र्गं लो॒कं
ज॑यति। योऽ॒ग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑
है॒नं वा॒युर्ऋ॒द्धि॒कामः॥५१॥

य॒था॒न्यु॒प्तमे॒वोप॑दधे। ततो॒ वै स ए॒तामृ॑द्धिमा॒र्धोत्। या॒मिदं॑
वा॒युर्ऋ॒द्धः। ए॒तामृ॑द्धिमृ॒धोति॑। या॒मिदं॑ वा॒युर्ऋ॒द्धः। योऽ॒ग्निं
ना॑चिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ है॒नं गो॒बलो॑
वा॒र्ष्णः प॒शुका॑मः। पा॒ङ्गमे॒व चि॑क्ये। प॒ञ्च पु॒रस्ता॑त्॥५२॥

प॒ञ्च दक्षि॑ण॒तः। प॒ञ्च प॒श्चात्। प॒ञ्चोत्तर॑तः। ए॒कां म॒ध्ये।
ततो॒ वै स स॒हस्रं॑ प॒शून्प्रा॑प्नोत्। प्र स॒हस्रं॑ प॒शूना॑प्नोति।
योऽ॒ग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ है॒नं
प्र॒जाप॑तिर्ज्यै॒ष्ठ्य॑का॒मो यश॑स्कामः प्र॒जन॑न॒कामः। त्रि॒वृ॒तमे॒व
चि॑क्ये॥५३॥

स॒प्त पु॒रस्ता॑त्। ति॒स्रो दक्षि॑ण॒तः। स॒प्त प॒श्चात्। ति॒स्र उ॑त्तर॒तः।
ए॒कां म॒ध्ये। ततो॒ वै स प्र॑ यशो॒ ज्यैष्ठ्य॑मा॒प्नोत्। ए॒तां प्र॒जातिं॑
प्रा॒जाय॑त। या॒मिदं॑ प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। त्रि॒वृ॒द्वे ज्यैष्ठ्य॑म्। मा॒ता
पि॒ता पु॒त्रः॥५४॥

त्रि॒वृ॒त्प्र॒जन॑नम्। उ॒प॒स्थो योनि॑र्मध्य॒मा। प्र यशो॑

ज्यैष्ठ्यमाप्रोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः
प्रजायन्ते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद।
अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स
ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥ ५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं
वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे।
ततो वै सोऽभि स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं
जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स
यदीच्छेत्॥ ५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्ण्या-
दुत्सर्पेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा
यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्येव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी
भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा
दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि
प्राच्येहीति प्राचीं जुषाणा वेत्वाऽऽज्यस्य स्वाहेति
सुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥ ५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति।
पुरीषमुपधाय। चितिकृतिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोप-
समाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति
शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णु इति वसोर्धारायाः।
अन्नपत् इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति

विश्वप्रीः॥५८॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति।
अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं
सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं
तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां
सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयामुपदधाति। अमुं
तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं
सलोकतामाप्नोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी
उरवश्च वरीयांसश्च लोकाः। तानेव ताभिर्भुजयति॥
कामचारो ह वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति।
योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा
अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः
कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा
वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति।
एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं
चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य

वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्।
 शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
 पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सौऽग्निरग्निमयः
 पुनर्णवः। अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति।
 आदित्यस्य सायुज्यम्। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ
 चैनमेवं वेद॥६२॥

---

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः
 समाप्तः॥ २॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम तं काममग्ने। आशानां त्वा
 विश्वा आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो
 भूतस्य कामस्तदग्ने। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्। यज्ञो
 रायोऽयं यज्ञः। आपो भद्रा आदित्यं श्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो
 देह्यः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहुः स्विष्टम्॥१॥

---

[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
 प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति।
 तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्।
 तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टि-

त्वम्। एष्ट॑यो ह॒ वै नाम॑। ता इष्ट॑य॒ इत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण।
प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः॥२॥

तमाशा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पत आ॒शया॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑
वा आशा॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्याऽऽशा॑
भविष्य॑ति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑
कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। आ॒शायै॑ च॒रुम्।
अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्याऽऽशा॑ऽभवत्। अनु॑
स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा अ॒स्याऽऽशा॑ भवति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑
चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑ कामा॑य॒ स्वाहा॑ऽऽशायै॑
स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑
लो॒काय॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहे॑ति॥३॥

तं कामो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ कामे॑न॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑
वै कामो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यः कामो॑
भविष्य॑ति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑
कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। कामा॑य च॒रुम्।
अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्यः कामो॑ऽभवत्। अनु॑
स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॒स्य कामो॑ भवति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य
उ॑ चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑ कामा॑य॒ स्वाहा॑
कामा॑य॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑

लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥४॥

तं ब्रह्मा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते ब्रह्म॑णा वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॒
वै ब्रह्मा॑ऽस्मि। मां नु यज॑स्व। अथ॑ ते ब्रह्म॑ण्वान् य॒ज्ञो
भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॒
कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। ब्रह्म॑णे च॒रुम्।
अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ ब्रह्म॑ण्वान् य॒ज्ञोऽभ॑वत्। अनु॑
स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। ब्रह्म॑ण्वान् ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य
उ॒ चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒
ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑
लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥५॥

तं य॒ज्ञोऽब्र॑वीत्। प्रजा॑पते य॒ज्ञेन॒ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॒
वै य॒ज्ञोऽस्मि॑। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यो य॒ज्ञो
भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॒
कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। य॒ज्ञाय॑ च॒रुम्।
अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यो य॒ज्ञोऽभ॑वत्। अनु॑
स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य
उ॒ चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒
य॒ज्ञाय॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑
लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥६॥

तमापोऽब्रुवन्। प्रजापतेऽप्सु वै सर्वे कामाः श्रिताः। वयमु
 वा आपः स्मः। अस्मान्नु यजस्व। अथ त्वयि सर्वे कामाः
 श्रयिष्यन्ते। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अद्ध्यश्चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्मिन्सर्वे कामा अश्रयन्त। अनु
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वे ह वा अस्मिन्कामाः श्रयन्ते। अनु
 स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं
 वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽद्ध्यः स्वाहा।
 अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय
 स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥७॥

तमग्निर्बलिमानब्रवीत्। प्रजापतेऽग्नये वै बलिमते सर्वाणि
 भूतानि बलिं हरन्ति। अहमु वा अग्निर्बलिमानस्मि। मां
 नु यजस्व। अथ ते सर्वाणि भूतानि बलिं हरिष्यन्ति।
 अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय
 पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अग्नये बलिमते चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्मै सर्वाणि भूतानि बलिमहरन्।
 अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वाणि ह वा अस्मै भूतानि
 बलिं हरन्ति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
 कामाय स्वाहाऽग्नये बलिमते स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा

प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये॥ स्विष्टकृते स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविवित्ससि। अहम् वा अनुवित्तिरस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अनुवित्त्यै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽनुवित्तिरभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽनुवित्त्यै स्वाहा॥ अनुमत्यै स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये॥ स्विष्टकृते स्वाहेति॥९॥

ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवःश्येनयोऽनुवित्तयो नाम। आशा प्रथमा९ रक्षति। कामौ द्वितीयाम्। ब्रह्म तृतीयाम्। यज्ञश्चतुर्थीम्। आपः पञ्चमीम्। अग्निर्बलिमान्षष्ठीम्। अनुवित्तिः सप्तमीम्। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पष्ठौहीवरां दद्यात्क९सं च। स्त्रियै चाऽऽभार९ समृद्धौ॥१०॥

[२]

तपसा देवा देवतामग्र आयन्। तपसर्षयः स्वरन्विन्दन्।

तपसा सपत्नान्प्रणुदामारातीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति।
प्रथमजं देवः हविषा विधेम। स्वयम्भु ब्रह्म परमं तपो
यत्। स एव पुत्रः स पिता स माता। तपो ह यक्षं प्रथमः
सम्बभूव। श्रद्धया देवो देवत्वमंश्रुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य
देवी॥११॥

सा नो जुषाणोपं यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा
देवी प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। ताः
श्रद्धाः हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना
देवी भुवनस्याधिपती। आगात्सत्यः हविरिदं जुषाणम्।
यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वं। तस्मै विधेम हविषा
घृतेन॥१२॥

यथा देवैः सधमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्।
यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च सर्वं। तत्सत्यमर्चदुपं यज्ञं
न आगात्। ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे
सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि
देवः सहस्रः सहीयान्। स नो जुषाण उपं यज्ञमागात्।
आकूतीनामधिपतिं चेतसां च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः।
उपहृवेऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्।
येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः।

अतिं पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।
ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारा बहुधा
दोहमानम्। चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा
भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः
स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं
यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभि-
रन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो
ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव
हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै
तपोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति।
अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं
निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा
अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

त३ श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

त४ सत्यमब्रवीत्। प्रजापते सत्येन वै श्राम्यसि। अहमु वै सत्यमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं सत्यं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। सत्याय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं सत्यमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य सत्यं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा सत्याय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१८॥

तं मनोऽब्रवीत्। प्रजापते मनसा वै श्राम्यसि। अहमु वै मनोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं मनो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं

निरवपत्। मनसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
सत्यं मनोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा
अस्य मनो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
स्वाहा मनसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१९॥

तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते चरणेन वै श्राम्यसि। अहमु वै
चरणमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं चरणं भविष्यति।
अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं
निरवपत्। चरणाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
सत्यं चरणमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह
वा अस्य चरणं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
स्वाहा चरणाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥२०॥

ता वा एताः पञ्च स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। अपाघा अनुवित्तयो
नाम। तपः प्रथमा रक्षति। श्रद्धा द्वितीया। सत्यं तृतीया।
मनश्चतुर्थी। चरणं पञ्चमी। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति।
कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते।
य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पृष्ठौहीवरां दद्यात्कंसं
च। स्त्रियै चाऽऽभारं समृद्धौ॥२१॥

[४]

ब्रह्म वै चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधियज्ञो निर्मितः। नैनं
शप्तम्। नाभिचरितुमागच्छति। य एवं वेद। यो ह वै
चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं वेद। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा
हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिर्होता दशहोतृणाम्।
पृथिवी होता चतुर्होतृणाम्॥२२॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्धोता षड्होतृणाम्।
महाहविर्होता सप्तहोतृणाम्। एतद्वै चतुर्होतृणां
चतुर्होतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः
कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्वैषजम्। एषा
पङ्क्तिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसाऽयनिः स्मृतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यच्छदिर्दर्शे यावत्तरसम्। स्वरेति। अनपब्रवः
सर्वमायुरेति। विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं गौपत्यम्।
ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति। स्पृणोत्यात्मानम्।
प्रजां पितृन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ।
एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्।
स्वरेति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः।
प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्दशहोतारमुदञ्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी

प॒त्यौ च। द॒क्षि॒णतः प्रा॒ञ्चं चतु॑र्हो॒तारम्। प॒श्चादु॑द॒ञ्चं
प॒ञ्च॒हो॒तारम्। उ॒त्तर॑तः प्रा॒ञ्चं ष॒ड्भो॒तारम्। उ॒परि॑ष्ठा॒त्प्रा॒ञ्चं
स॒प्त॒हो॒तारम्। हृ॒दयं॑ यजू॑षि॒ प॒त्यश्च। य॒था॒व॒का॒शं ग्र॑हान्।
य॒था॒व॒का॒शं प्र॑तिग्र॒हँल्लो॑कं पृ॒णाश्च। सर्वा॑ हा॒स्यै॒ता दे॒वताः॑
प्री॒ता अ॒भीष्टा॑ भवन्ति॥ २६॥

सदे॒वम॒ग्निं चि॑नुते। र॒थसं॑मि॒तश्चे॒त॒व्यः। वज्रो॑ वै रथः। वज्रे॑णै॒व
पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॒व्यं स्तृ॑णुते। प॒क्षः सं॑मि॒तश्चे॒त॒व्यः। ए॒तावा॑न्
वै रथः। याव॑त्प॒क्षः। र॒थसं॑मि॒तमे॒व चि॑नुते। इ॒ममे॒व लो॒कं
प॑शुब॒न्धेना॒भिज॑यति। अथो॑ अ॒ग्निष्टो॒मेन॑॥ २७॥

अ॒न्तरि॑क्षमु॒क्थ्ये॒न। स्वर॑तिरा॒त्रेण॑। सर्वाँ॑लो॒कान॑ही॒नेन॑। अथो॑
स॒त्रेण॑। वरो॑ दक्षि॒णा। वरे॑णै॒व वर॑ं स्पृ॒णोति॑। आ॒त्मा हि वरः॑।
ए॒क॒विं॒शति॑र्दक्षि॒णा द॑दाति। ए॒क॒विं॒शो वा इ॒तः स्व॒र्गो
लो॒कः। प्र स्व॒र्गं लो॒कमा॑प्नोति॥ २८॥

अ॒सावा॑दित्य ए॒क॒विं॒शः। अ॒मुमे॒वाऽऽदि॒त्यमा॑प्नोति।
श॒तं द॑दाति। श॒तायुः॑ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये
प्रति॑तिष्ठति। स॒हस्रं॑ द॑दाति। स॒हस्रं॑सं॒मितः॑ स्व॒र्गो लो॒कः।
स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। अ॒न्वि॒ष्टकं॑ दक्षि॒णा द॑दाति।
सर्वा॑णि वया॑ंसि॥ २९॥

सर्व॑स्याऽऽ॒प्त्यै। सर्व॑स्याव॑रुद्धौ। यदि॑ न वि॒न्देत्।
म॒न्थाने॑ताव॒तो द॑द्यादोद॒नान् वा। अ॒श्रुते॑ तं का॒मम्।

यस्मै कामायाग्निश्चीयते। पृष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्ध्यै॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति। तेनाऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयितुव्यान् वेद॥३१॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनं सोमपीथो नमति। एते वै चतुर्होतारोऽनुसवनं तर्पयितुव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो यदक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टं स्यात्। अग्निमस्य वृक्षीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं वृञ्जते॥३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा सम्मितम्। तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण वा एष व्यृध्यते। योऽग्निं चिनुते॥३३॥ यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्। सार्ष्टितां समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते।

य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो
नाचिकेते॥ ३४॥

[५]

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ मर्त्यम्॑। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः
कृ॒त्वा। उप॑ का॒मदु॒घां दधे॑। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भु॒वा सी॑द। सर्वाः॑ स्त्रियः॒ सर्वा॑न्पु॒ंसः। सर्व॑
न स्त्री॑पु॒मं च॒ यत्। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तः पा॒ंसवो॑ भूमेः॥ ३५॥
सङ्ख्या॑ता दे॒वमा॒यया॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्त॒ ऊषाः॑ पशूनाम्।
पृथि॒व्यां पुष्टि॑र्हि॒ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीः॒ सिक॑ताः॒ सर्वाः॑।
अ॒प्स्वन्त॑श्च॒ याः श्रि॑ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीः॒ शर्करा॑ धृत्यै।
अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑॥ ३६॥

सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तोऽश्मा॑नोऽस्यां पृथि॒व्याम्। प्र॒ति॒ष्ठासु॑
प्रति॑ष्ठिताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीर्वी॒रुधः॑ सर्वाः॑। वि॒ष्टिताः॑
पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीरोष॑धीः॒ सर्वाः॑। वि॒ष्टिताः॑
पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः॥ ३७॥

याव॑न्तो॒ वन॒स्पत॑यः। अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑। सर्वा॑स्ताः।
याव॑न्तो॒ ग्राम्याः॑ प॒शवः॑ सर्वे॑। आ॒र॒ण्याश्च॑ ये। सर्वा॑स्ताः।
ये द्वि॒पाद॑श्चतु॒ष्पादः॑। अ॒पाद॑ उ॒दर॑स॒र्पिणः॑। सर्वा॑स्ताः।
याव॑दाञ्जनमुच्यते॥ ३८॥

दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नुष॑म्। सर्वा॑स्ताः॥ याव॑त्कृ॒ष्णाय॑स॒सर्व॑म्।

दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नुष॑म्। सर्वा॒स्ताः। याव॑ल्लो॒हाय॑सु॒ः सर्व॑म्।
 दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नुष॑म्। सर्वा॒स्ताः। सर्व॑ः सी॒सुः॑ सर्व॑ त्र॒पु।
 दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नुष॑म्॥३९॥

सर्वा॒स्ताः। सर्व॑ः हि॒र॒ण्यः॑ रज॒तम्। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नुष॑म्।
 सर्वा॒स्ताः। सर्व॑ः सुव॑र्णः॑ ह॒रि॒तम्। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नुष॑म्।
 सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ का॒म॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
 ब्र॒ह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्व॒द्धु॒वा सी॑द॥४०॥

[६]

सर्वा॑ दि॒शो दि॒क्षु। यच्चा॒न्त॒र्भू॒तं प्र॑ति॒ष्ठि॒तम्। सर्वा॒स्ता
 इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ का॒म॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
 ब्र॒ह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्व॒द्धु॒वा सी॑द। अ॒न्तरि॑क्षं च
 के॒वल॑म्। यच्चा॒स्मिन्न॑न्त॒राहि॑तम्। सर्वा॒स्ताः। आ॒न्तरि॑क्ष्यंश्च
 याः प्र॒जाः॥४१॥

ग॒न्ध॒र्वाप्सर॑संश्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नु॒दा॒रान्त॑स॒लिला॑न्।
 अ॒न्तरि॑क्षे प्र॒ति॒ष्ठि॒तान्। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नु॒दा॒रान्त॑स॒लिला॑न्।
 स्था॒वराः प्रो॒ष्या॑श्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑ धु॒निः॑
 सर्वा॑न्ध्व॒ः सान्। हि॒मो यच्च॑ शी॒यते॑॥४२॥

सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑न्म॒री॒चीन् वि॑त॒तान्। नी॒हा॒रो यच्च॑ शी॒यते॑।
 सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑ वि॒द्युतः॑ सर्वा॑न्त॒स्तन॑यि॒बून्। हा॒दुनी॑र्यच्च॑
 शी॒यते॑। सर्वा॒स्ताः। सर्वाः॑ स्र॒व॒न्तीः स॒रितः॑। सर्व॑म॒प्सु॒चरं॑ च॒

यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत
प्रासचीर्याः। सर्वास्ताः। ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च
वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्।
यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयांसि
सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निं सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं
वरुणं भगम्। सर्वास्ताः। सत्यं श्रद्धां तपो दमम्। नाम
रूपं च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघां
दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥४५॥

[७]

सर्वान्दिवं सर्वान्देवान्दिवि। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्।
सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघां दधे। तेनर्षिणा तेन
ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। यावतीस्तारकाः
सर्वाः। वितता रोचने दिवि। सर्वास्ताः। ऋचो यजूंषि
सामानि॥४६॥

अथर्वाङ्गिरसंश्च ये। सर्वास्ताः। इतिहासपुराणं च।
सर्पदेवजनाश्च ये। सर्वास्ताः। ये च लोका ये चालोकाः।
अन्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। यच्च ब्रह्म यच्च ब्रह्म।

अ॒न्तर्ब्र॒ह्मन्प्रति॑ष्ठितम् ॥ ४७ ॥

सर्वा॒स्ताः। अ॒होरा॒त्राणि॒ सर्वा॑णि। अ॒र्धमा॒सांश्च॒ केव॑लान्।
 सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नृ॒तून्त्सर्वा॑न्मा॒सान्। स॒ंवत्स॒रं च॒ केव॑लम्।
 सर्वा॒स्ताः। सर्व॑ भू॒तं सर्व॑ भव्यम्। यच्चा॒तोऽधि॑भविष्यति।
 सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ का॒मदु॒घां दधे॑। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
 ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॒द्धुवा सी॑द ॥ ४८ ॥

[८]

ऋ॒चां प्रा॒चीं मह॑ती दि॒गुच्य॑ते। दक्षि॑णामाहु॒र्यजु॑षामपा॒राम्।
 अथ॑र्व॒णामङ्गि॑रसां प्र॒तीची॑। साम्ना॒मुदी॑ची मह॑ती दि॒गुच्य॑ते।
 ऋ॒ग्भिः पूर्वा॑ह्ने दि॒वि दे॒व ई॑यते। य॒जुर्वे॑दे तिष्ठति मध्ये
 अ॒हः। सा॒मवे॑देना॒स्तम॑ये मही॑यते। वेदै॑रशून्यस्त्रिभि॑रेति
 सूर्यः॑। ऋ॒ग्न्यो जा॒तां सर्व॑शो मूर्ति॑माहुः। सर्वा॑ गति॑र्याजु॒षी
 हैव॑ शश्व॑त् ॥ ४९ ॥

सर्व॑ तेजः॑ सा॒मरू॒प्यं हं श॑श्वत्। सर्व॑ ह्ये॒दं ब्रह्म॑णा
 हैव॑ सृष्टम्। ऋ॒ग्न्यो जा॒तं वैश्यं॑ वर्ण॑माहुः। य॒जुर्वे॑दं
 क्षत्रि॑यस्या॒स्तुह्यो॑निम्। सा॒मवे॑दो ब्रा॒ह्मणा॑नां प्रसू॑तिः।
 पूर्वे॑ पूर्वे॒भ्यो वच॑ ए॒तदू॑चुः। आ॒द॒र॒शम॑ग्निं चि॒न्वा॒नाः।
 पूर्वे॑ वि॒श्वसृ॒जोऽमृ॑ताः। श॒तं व॑र्षसह॒स्राणि॑। दी॒क्षिताः॑
 स॒त्रमा॑सत ॥ ५० ॥

तपं आसीद्गृहपतिः। ब्रह्मं ब्रह्माऽभवत्स्वयम्। सत्यं
 ह होतैषामासीत्। यद्विश्वसृज आसत्। अमृतमेभ्य
 उदंगायत्। सहस्रं परिवत्सरान्। भूतं हं प्रस्तोतैषामासीत्।
 भविष्यत्प्रति चाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदं सर्वं
 सिषासताम्॥५१॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा
 उपगातारः। सदस्या ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च
 मासाश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्। अशंसद्ब्रह्मणस्तेजः।
 अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां प्रशास्ताऽऽसीत्।
 यद्विश्वसृज आसत्॥५२॥

ऊर्ग्राजानमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौ-
 द्वाव्यणः। यद्विश्वसृज आसत्। अपंचितिः पोत्रीयामयजत्।
 नेष्ट्रीयामयजत्त्विषिः। आग्नीद्धाद्विदुषी सत्यम्। श्रद्धा
 हैवायंजत्स्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिन-
 ड्विविः॥५३॥

इध्मं ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागेषां
 सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतत्राणि
 तन्वानाऽहः। सःस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ।
 मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो विशां
 पतिः॥५४॥

वि॒श्वसृ॒जः प्रथ॒माः स॒त्रमा॑सत। स॒हस्र॑स॒मं प्र॑सु॒तेन॒ यन्तः॑।
 ततो॑ ह जज्ञे भुव॑नस्य गो॒पाः। हि॒र॒ण्मयः॑ श॒कुनि॑र्ब्रह्म
 नाम॑। येन॒ सूर्य॑स्तप॑ति तेज॑से॒द्धः। पि॒ता पु॒त्रेण॑ पि॒तृमा॑न
 योनि॑यो॒नौ। नावे॑दवि॒न्मनु॑ते तं बृ॒हन्त॑म्। स॒र्वानु॑भुमा॒त्मान॑ः
 सम्प॑रा॒ये। ए॒ष नि॒त्यो म॑हि॒मा ब्रा॑ह्म॒णस्य॑। न क॑र्म॒णा वर्ध॑ते
 नो क॑नी॒यान्॥५५॥

तस्यै॒वाऽऽत्मा प॑द॒वित्तं वि॑दित्वा। न क॑र्म॒णा लि॑प्यते
 पाप॑केन। पञ्च॑पञ्चा॒शत॑स्त्रि॒वृतः॑ संवत्स॒राः। पञ्च॑पञ्चा॒शतः॑
 पञ्च॑द॒शाः। पञ्च॑पञ्चा॒शतः॑ सप्त॑द॒शाः। पञ्च॑पञ्चा॒शतं
 एक॑वि॒ंशः। वि॒श्वसृ॒जाः स॒हस्र॑संवत्सरम्। ए॒तेन॒
 वै वि॒श्वसृ॒जं इ॒दं वि॒श्वम॑सृजन्त। यद्वि॒श्वम॑सृजन्त।
 तस्मा॑द्वि॒श्वसृ॒जः। वि॒श्वमे॒नानु॑ प्रजा॑यते। ब्रह्म॑णः सायु॑ज्यः
 सलो॒कता॑ यन्ति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒ः सायु॑ज्यम्।
 सा॒ष्टि॒ताः स॒मानलो॒कता॑ यन्ति। य ए॒तदु॑प॒यन्ति॑। ये
 चै॒न॒त्प्राहुः॑। येभ्य॑श्चै॒न॒त्प्राहुः॑॥५६॥ ॐ॥

[९]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः

समाप्तः॥३॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः ॐ॥

This PDF was downloaded from <http://stotrasamhita.github.io>.

GitHub: <http://stotrasamhita.github.io> | <http://github.com/stotrasamhita>

Credits: <http://stotrasamhita.github.io/about/>